

- редитації Міністерства аграрної політики України / [Рудь А.В., Кравченко С.М., Аніскевич А.В., Ямков О.В.]. – К. : Аграрна освіта, 2010. – 49 с.
4. Основи механізації і автоматизації сільськогосподарського виробництва. Програма навч. дисц. для підготовки фахівців ОКР «бакалавр» напрямів 6.030504 «Економіка підприємств», 6.030508 «Фінанси і кредит», 6.030509 «Облік і аудит», 6.030601 «Менеджмент» у вищих навч. закл. II-IV рівнів акредитації Міністерства аграрної політики України / [Рудь А.В., Ярошенко П.П., Довжик М.Я., Войтік А.В.]. – К. : Аграрна освіта, 2010. – 49 с.
5. Рудь А.В. Навчання фахівців-аграрників неінженерних спеціальностей механізації та автоматизації в регіональних навчально-практичних центрах. Проблеми інженерно-пе-

дагогічної освіти // Зб. наук. пр. – Вип. 24-25. – Х. : Українська інженерно-педагогічна академія (УІПА), 2009. – С. 189-199.

In the article the innovative going developed by an author is described near exposition of theme «Complex mechanization of growing and collection of grain-crops» to the students of unengineering type, in particular directions of preparation a 6.090101 «Agronomics», 6.030504 «Economy of enterprises», 6.030508 «Finances and credit», 6.030509 «Account and audit» and 6.030601 «Management».

Key words: innovative approaches, teaching, student, un-engineering type, mechanization, growing, grain-crops.

Отримано: 25.05.2011

УДК 502.3

Ю. А. Скиба

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

В статті розкрито загальні закономірності впливу політики, економіки та екології на формування нових підходів до розвитку людського суспільства; встановлено, що найвизначнішою стратегією виживання людства у світовому співтоваристві є концепція збалансованого розвитку.

Ключові слова: економічний розвиток, екологічна криза, еволюція міжнародних відносин, стратегія збалансованого розвитку.

Постановка проблеми. У процесі здійснення будь-якої діяльності, пов'язаної із втручанням у навколишнє середовище, неминує виникати зміни цього середовища. Проте причини виникнення та розвитку ідеї збалансованого розвитку на сьогоднішній час майже не досліджені.

Метою статті є виявлення загальних тенденцій формування нової парадигми виживання людства в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. Ідея стратегії збалансованого розвитку людства на основі узгодження, кооперації і турботи про збереження соціального світу і стабільності біосфери виникла внаслідок компрометації силових методів вирішення міждержавних протиріч. Руйнівні наслідки двох світових війн, непередбачувані за трагізмом можливості науково-технічної конфронтації, такі як використання ядерної, хімічної або бактеріологічної зброї, змусило в 1950-60 рр. лідерів основних конкуруючих держав почати мирні переговори і здійснювати політику стримування подальшої ескалації мілітаризму.

Еволюція міжнародного співробітництва з 1945 року до 90-х років ХХ ст. пройшла в умовах біполярного світу і конкуренції двох основних систем: капіталістичної і соціалістичної. Змагання між ними охопило всі сторони суспільного життя, проте в основі було ідеологічне протистояння.

Капіталістичні країни критикували соціалістичні – за тоталітаризм, недостатню свободу особистості, відсутність гласності, неповороткою плановою економікою. Соціалістична критика була сконцентрована на відсутність у жителів країн капіталістичного світу реальних соціальних гарантій (роботи, освіти, медичного обслуговування, пенсії), надмірною експлуатацією працівників, характером ринкової економіки, яка не рахується ні з чим, в тому числі і збереженням природи тільки отримати максимальні прибутки.

Десятиріччя змагань привели до того, що обидва протилежні табори змушені були змінитися у кращу сторону. В країнах з ринковою економікою з'явилася допомога на безробіття, зросли пенсії, зменшилась тривалість робочого тижня, з'явилися інші соціальні гарантії, а в країнах із плановою економікою старалися довести демократичність управління, пом'якшувалися форми переслідування опонентів, дисидентів, поступово налагоджувалося міжнародне співробітництво. Обидві сторони змушені були всебічно підтримувати науку, без фундаментальних і прикладних досліджень неможливо було думати про реальну перевагу над конкурентами.

Сама ідея стримування гонки озброєння була результатом паритетного змагання, обом сторонам було важливо встановити певні обмеження на шляху виснаження ресур-

сів, так як позитивний результат дає тільки відносна перевага одній країні над іншою. В цих умовах формувалася нова парадигма мирного співіснування, пріоритету гуманістичних ідеалів людства.

Власне, 20 січня 1949 р. є початком коли проблеми розвитку стали предметом міжнародної політики [4]. В цей час американський президент Гарі Трумен у своїй інаугураційній промові назвав бідні країни країнами, що розвиваються. Зі світоглядних позицій це означало, що народи в різних країнах рухаються в одному напрямі, тільки при цьому одні країни швидше, інші повільніше. Рівень цивілізованості країни має визначатися рівнем її виробництва, що знаходить своє вираження у зростанні ВВП (валового національного продукту). Наслідком такого погляду на розвиток стало втягування всіх країн світу в економічне зростання, що потребувало не лише капіталовкладень і передачі технологій, а й відповідної культурної трансформації, зокрема переходу багатьох країн світу від традиційних способів ведення господарства до етносу економічного суспільства [9]. Екологічна парадигма стала матеріально значимим впровадженням гуманістичної ідеї, прикладом можливої трансформації ідеалістичного за своєю соціальною сутністю світогляду в потужний механізм перетворення загального в тому числі і економічного катаклізму.

У 50–60-х рр. ХХ ст. розвиток пов'язували лише з економічним прогресом та зростанням економічної ефективності. Проте, протягом 50-х рр. нерегламентований економічний розвиток продемонстрував настільки яскраві приклади хижацького знищення природи, що наукова громадськість стала вимагати вжиття невідкладних заходів. Зокрема в 1962 р. ЕКОСОС рекомендував "Комплекс заходів з охорони і покращення природного середовища", Генеральна асамблея ООН прийняла резолюцію „Економічний розвиток і охорона природи”, в якій вже тоді був зроблений наголос на поєднання інтересів розвитку суспільства і охорони навколишнього середовища. На наступний рік в Москві було підписано договір про припинення випробувань ядерної зброї у трьох сферах (в атмосфері, космічному просторі і під водою), який отримав в 1968 р. форму беззбройного договору що підписало більше 100 держав.

В другій половині 60-х років проблеми раціонального використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища, обговорювалися політиками, промисловцями, керівниками підприємств, громадськими діячами, що стимулювало створення наукових установ, організацій, які зайнялися питаннями прогнозування розвитку суспільства, різних галузей економіки, окремих технічних напрямків тощо.

На початку 70-х рр. у зв'язку з несправедливим розподілом прибутків та зі зростанням кількості бідних у країнах, що розвиваються, питання соціальної справедливості були визнані такими ж важливими, як і питання зростання економічної ефективності. Проте зростаюче споживання природних ресурсів призвело до деградації довкілля й негативно вплинуло на здоров'я людей. Реальною загрозою стала проблема «меж зростання», на яку 1972 р. звернув увагу світової громадськості Римський клуб [3, с.268-269].

Підвищений інтерес до даної проблеми був пов'язаний, перш за все, проблемами негативного впливу людини на навколишнє природне середовище і соціально-економічними причинами. Такі прогнози розроблялися з метою більш чіткого визначення тактичних і стратегічних напрямків розвитку держав в умовах загостреної конкуренції, боротьби за ринки збуту, ресурси тощо. Зокрема, в 70-х роках було опубліковано більше десяти глобальних прогнозів. Найвідомішими з них є роботи Д.Форрестера "Мировая динамика" (М.1971), Д.Медоуза зі співавторами „Пределы роста „(1972), М.Месаровича і Е.Е.Пестеля „Человечество у поворотного пункта „(1974), А.О.Еррери "Латиноамериканская модель Барілоче (1974), Я.Кайа з співавторами „Глобальные ограничения и новый взгляд на развитие (1974), Д.Габора „За пределами века расточительства" (1976), К.Ласло „Цели для человечества", В.Леонтьева „Будущее мировой экономики" (1974) [2; 7].

В основі розробленої моделі розвитку суспільства Д.Форрестера був покладений метод системної динаміки, що дозволяв досліджувати поведінку складеної структур взаємопов'язаних змінних. Моделі світу склалися із п'яти головних тенденцій світового розвитку – швидкий ріст населення, прискорені темпи промислового розвитку, широке поширення зони недостатньої кількості продуктів харчування і забруднення навколишнього середовища, які перебувають у взаємозв'язку одна з одною. Здійснивши моделювання за вказаними показниками науковцями було встановлено декілька можливих сценаріїв розвитку суспільства. В першому випадку, при відсутності соціально-економічних змін у світі і збереженні його техніко-економічних тенденцій швидке виснаження природних ресурсів викличе сповільнення росту промисловості і сільського господарства, що призведе до різкого падіння чисельності населення. У другому варіанті, якщо припустити, що досягнення науки і техніки забезпечать можливість отримання необмеженої кількості ресурсів, катастрофа настане через надмірне забруднення навколишнього середовища. В третьому варіанті, навіть якщо людство вирішить проблему охорони природи, ріст населення і виробництво продукції буде продовжуватися до того моменту, доки не буде використано резерви орних земель, а потім які у всіх варіантах настає колапс [1; 8]. Тому в усіх випадках катастрофа неминуча, тому що всі п'ять небезпечних тенденцій ростуть по експоненті і небезпека може непомітно настати і актуалізуватися, коли щось ти вже буде пізно.

Не дивлячись на значну кількість прогнозів їх висновки фактично відрізняються, а бо ж є кардинально протилежними – від невтішних прогнозів, що передбачають майже неминучу загибель людської цивілізації, до надто оптимістичних передбачень щасливого майбутнього людства на найближчі 200 років. Діаметрально протилежні висновки деяких прогнозів до деякої міри парадоксальні. Так як майже всі автори використовували якщо не одні і ті ж показники то дуже близький набір фактичних даних: чисельність населення, наявність ресурсів, земельний фонд, виробництво продуктів харчування, забруднення навколишнього середовища тощо. Що може бути пов'язано із використанням різних методологій конкретних методів, які використовувалися та філософсько-соціальних передумов моделей глобального розвитку.

В 1970 р. на 16-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО була прийнята Міжнародна програма „Людина і біосфера”, яка зосередила увагу науковців на проблемі антропогенного впливу на біосферу і її стійкість [5].

В 1972 р. у Стокгольмі була проведена Конференція ООН з проблем навколишнього середовища, на якій була

прийнята декларація, із домінування гуманістичної парадигми. Зокрема, в ній були відображені ідеї свободи, рівності, мирного співіснування, боротьби з бідністю, допомоги країнам, що розвиваються, збереження природних багатств для майбутніх поколінь. Вперше різні проблеми були розглянуті і проаналізовані системно. Провідною ідеєю даного документу було планування. За рішенням Стокгольмської конференції була створена Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) і встановлений Всесвітній день охорони навколишнього середовища (5 червня). Одним із напрямків роботи програми було розробка системи освіти із охорони навколишнього середовища та її сприяння. На її виконання в різних країнах світу здійснювалися широкомасштабні заходи: семінари, наради, круглі столи, конференції тощо. В багатьох країнах створювалися відповідні міністерства, видавалися газети і журнали екологічного змісту, виникали громадські екологічні рухи та організації. Це сприяло пробудженню свідомості людства щодо вирішення екологічних проблем не лише вузьким колом спеціалістів, а й широкою громадськістю. Щоб уникнути екологічної кризи, до концепції розвитку необхідно було включити третю мету – збереження довкілля. Вперше це питання було порушено на Конференції ООН з довкілля людини (1972, м. Стокгольм), яка визнала актуальність екологічної проблематики та необхідність створення дієвих міжнародних механізмів для її розв'язання.

В 70-і рр XX ст. в країнах з ринковою економікою відбувся справжній процес переорієнтації економічного розвитку на розробку нового курсу економічного природокоористування і охорони навколишнього середовища, що знайшло відображення в удосконаленні законодавства і державної системи управління економікою. В 1969 році у США був прийнятий Закон про національну політику в галузі навколишнього середовища, а в 1970 р. було створено Агентство з охорони навколишнього середовища, яке об'єднало розрізнені до цього важелі управління і контролю всім комплексом природокоористування в країні.

В цей же період в СРСР також пройшли важливі зміни у відношенні до охорони природи. В грудні 1972 р. відбулася IV сесія Верховної ради СРСР, яка була присвячена розгляду питань охорони і раціонального використання природи. Тематика сесії відображала міжнародну занепокоєність екологічною кризою. В наступні роки розгорнулася освітня кампанія в пресі, на радіо і телебаченні за охорону природи, яка була переважно спрямована на виховання любові до природи та збереження біорізноманіття. В 1973 р. були розширені завдання санітарно-епідеміологічних станцій прийняттям Положення про Держсаннагляд СРСР, в якому знайшли відображення питання екологічної безпеки людини. З 1974 р. в Державному плані СРСР з'явився розділ з охорони природи, в який були включені підрозділи з раціонального використання земельних, мінеральних і лісових ресурсів, а також показники введення в експлуатацію очисних споруд. З 1978 року були розширені функції Держкомгідромету СРСР, на якій були покладені обов'язки забезпечення контролю стану навколишнього середовища в країні.

У 80-х рр. відбулися радикальні зміни в економіці і суспільному житті багатьох країн. В країнах з плановою економікою зростає критичизм відносно ідеологічної конфронтації із західними країнами, вимоги демократизації суспільства, дотримання прав і свобод людини, приборкання анти-екологічної планової економіки. Якщо на початку 80-х рр. XX ст. в СРСР тільки починався масовий природоохоронний рух, та до кінця цього десятиріччя він став всенародним.

В цей же період населення країн з ринковою економікою перейшло до наступної фази розвитку, все більше усвідомлюючи необхідність посилення державного управління економікою, плануванням, забезпеченням соціальних гарантій і прав особистості. На цьому етапі країнам з ринковою економікою вдалося досягти вирішення багатьох екологічних проблем пов'язаних, в першу чергу, зі зниженням рівня забруднення навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки, створення нових природоохоронних територій.

В 1980 році Генеральна Асамблея ООН приймає резолюцію „Про історичну відповідальність держав за збереження природи Землі для нинішнього і майбутніх поколінь”, а у 1982 році на 37-й сесії Генасамблеї ООН була прийнята Всесвітня хартия природи – сукупність програмних положень, що відображають основні принципи взаємовідносин людства з навколишнім середовищем. У 1983 році на 38-й Генасамблеї ООН було прийнято рішення про створення спеціальної Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку, завданням комісії було створення довгострокових стратегій у галузі охорони навколишнього природного середовища. Комісія підготувала доповідь “Наше спільне майбутнє”, яку було заслухано і схвалено Генеральною Асамблеєю ООН і опубліковано в 1987 р. В ній зосереджено увагу на необхідності пошуку нової моделі розвитку цивілізації та сформовано принципи збалансованого розвитку, як основну стратегію взаємодії природи і суспільства. Для реалізації прийнятих рішень у 1988 році у м. Женеві був створений „Центр за наше спільне майбутнє”.

З цього часу в засобах масової інформації з’явився термін «збалансований (сталий) розвиток» під яким стали розуміти таку модель руху вперед де задоволення життєвих потреб нинішнього покоління без позбавлення такої можливості майбутніх поколінь.

В липні 1992 році в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) відбувся Всесвітній форум „Конференція ООН з охорони навколишнього середовища і розвитку”, на якому „концепція збалансованого розвитку” – отримало офіційне визнання. Нині можна стверджувати, що подальший розвиток людства на основі необмеженого споживання природних ресурсів практично вичерпано. Людство стоїть перед необхідністю розробки стратегії свого виживання на планеті. Вона передбачає переорієнтацію всіх сфер життя людей: соціальну, економічну, освіту, культуру, політику, міждержавні відносини на формування нової системи цінностей і моралі [6].

Водночас здавалось епоха гуманістичних пріоритетів назавжди змінила тривалу епоху воєн і насильства, ідеологічного і військового протистоянь між високо розвинутими країнами з плановою і ринковою економіками. Світ приступив до розробки конкретних планів переорієнтації економік провідних держав із врахуванням несучої здатності біосфери.

Екологізація суспільства в деякій мірі є вигідною для ринкової економіки запровадження багатьох екологічних обмежень тільки стимулює економічний розвиток, так як відкриває нові перспективи ринкової інтервенції і заміни морально застарілого обладнання, технологій. Підвищення екологічних вимог дозволило розробляти і пропонувати для продажу нові зразки продукції, не чекаючи інших мотивів для їх придбання. Посилення просвітницької роботи та екологічної освіти було необхідним не тільки для прогресу, але і вигідно для виробників, які рекламували свою нову екологічно-безпечну продукцію.

В подальшому актуальність переходу на принципи збалансованого розвитку зростає у контексті реалізації рішень 19 спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (Ріо+5) проведеної в Нью-Йорку у 1997 році та Всесвітнього саміту із збалансованого розвитку (Ріо+10), що відбувся в Йоганнесбурзі у 2002 році. На цих форумах головними завданнями і вимогами збалансованого розвитку було визначено подолання бідності, зміну несталих моделей виробництва і споживання та охорону і раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. Заходи передбачені рішенням цих форумів, спрямовані на інтеграцію трьох компонентів збалансованого розвитку економічного зростання, соціального розвитку і охорони навколишнього середовища як взаємодоповнюючих і взаємопосилюючих його елементів.

Концепція збалансованого розвитку була і є предметом уваги вітчизняних та зарубіжних науковців. Окремі

вчені, М.М. Моїсєєв, І.Т. Фролов висловлюють певні сумніви щодо ролі цієї концепції, вважаючи більшість її методологічних положень нереальними. Проте, переважна більшість науковців, зокрема і українських таких як Б.С.Патон, А.В.Толстоухов, К.М.Ситник, В.Я.Шевчук здійснюють, на державному рівні, активну діяльність щодо розроблення та впровадження стратегії збалансованого розвитку. Водночас і прибічники, і противники цієї концепції вважають, що саме вона є такою, що визначає подальший розвиток цивілізації на планеті у XXI ст.

Поняття про збалансований розвиток у контексті розв’язання проблем екологічної кризи увійшло до загальнопланетарного вжитку і стало підґрунтям багатьох міркувань щодо можливих шляхів розвитку світового суспільства. Мова йде про такий розвиток, коли цивілізація не виходить за межі екологічної рівноваги, не викликає у біосфері процесів руйнування і не створює несприятливих умов для існування людини.

Висновки. Отже, ідея збалансованого розвитку зародилась і швидко дозріла не тільки внаслідок розгортання екологічної кризи, але завдяки сприятливому унікальному поєднанню політичних, економічних та ідеологічних передумов.

Проблема зародження і розвитку концепції збалансованого розвитку в теорії та практиці вищої освіти не вичерпується питаннями, що були розглянуті в статті, так як вони складні і різноманітні тому потребують подальшого і глибокого наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Горелов А.А. Экология : конспект лекций / Анатолий Алексеевич Горелов. – М. : Высшее образование, 2008. – 191 с.
2. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку : пер. з англ. – К. : Інтелсфера, 2002. – 312 с.
3. Екологічна енциклопедія : у 3-х т. / гол ред. А.В.Толстоухов. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2008. – Т.3.: О–Я. – 472 с.
4. Марушевський Г.Б. Етика збалансованого розвитку // Збалансований розвиток України – шлях до здоров’я і добробуту нації : матеріали Українського екологічного конгресу, 21 вересня 2007 р. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2007. – С.44-58.
5. Ноосферогенез і гармонійний розвиток / Шевчук В. Я., Білявський Г. О., Саталкін Ю. М., та ін. – К. : Геопринт, 2002. – 127 с.
6. Програма дій: Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении : пер. с англ. – Женева : Центр «За наше общее будущее», 1993. – 70 с.
7. Споры о будущем : Окружающая среда / [Рябчиков А.М., Альтшулер И.И., Горшков С.П., Ермаков Ю.Г и др.] ; под ред. А.М. Рябчикова. – М. : Мысль, 1983. – 175 с.
8. Социально-экономический потенциал устойчивого развития : практикум / под ред. проф. Л.Г.Мельника (Украина) и проф. Л.Хенса (Бельгия). – Сумы : Университетская книга, 2007. – 335 с.
9. Sachs W. Global Ecology and the Shadow of “Development” // Global Ecology: A new Arena of Political Conflict / Ed.by W.Sachs. – London and New Jersey : Zed Books, 1995. – P.3-21.

In the article the general patterns of influence of politics, economy and ecology in the formation of new approaches to human development: It is that most outstanding strategy for human survival in the global community is the concept of sustainable development.

Key words: economic development, environmental crisis, the evolution of international relations, sustainable development strategy.

Отримано: 4.09.2011